

Topolojik Psikoloji (Lewin) ve Sağduyu Psikolojisinin (Heider) Benzer Yönleri Üzerine Bir Çalışma

Nermin ÇELEN*

ÖZET

Topolojik psikoloji ve sağduyu psikolojisi, yüzeysel olarak bakıldığında birbirine benzemez, gözükebilir. Halbuki Lewin ve Heider kuramlarını geliştirirken bile aynı yazarların etkisinde kalmışlardır. Her ikisi de algıyı aktif süreç olarak kabul etmişler, somut psikolojik durumları temsil eden matematik soyut kavramlar kullanmışlar, sosyal psikolojiye deneysel çalışmaları getirmişlerdir.

SUMMARY

A study On The Similarities Between Topological Psychology And Commonsense Psychology

It is not easy to find similarities between topological psychology and commonsense psychology. But both Heider and Lewin were influenced by the same authors when they were constructing their theories. Both of them accepted the perception as an active process. They've used mathematical abstract concepts to represent the concrete psychological situations and brought experimental study to the Field of Social psychology.

GİRİŞ

K. Lewin'in alan kuramı ve F. Heider'in kişiler arasında karşılıklı etkileşimler kuramı, yüzeysel olarak bakıldığında birbirine benzemez. Gerek Lewin gerekse Heider, bilimsel çalışma ortamında etkileşimde buldukları Cassirer, Brentano ve Gestalt kuramcılarında etkilenmişlerdir. Cassirer, her

---

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

iki yazara, somut verilerin soyut kavramlar haline getirilip sistematik düşünce geliştirme ve karmaşadan kurtulma konusunda yol göstermiştir. Doğa bilimlerinde matematik dilinin yerini ve önemini kavramada Cassirer'nin her ikisine de güçlü katkısı olmuştur. Lewin ve Heider başlangıçta Gestalt kuramcılarının etkisinde kalmalarına rağmen, daha sonra algıyı pasif bir olgu olarak kabul eden Gestaltçılardan uzaklaşarak Brentano'nun eylem psikolojisinin etkisiyle algıyı aktif bir süreç olarak görüp, dinamiğini incelenmişlerdir. Onlara göre algı beynin dış dünya ile temasa geçme eylemidir. Algılayanla algılanan bir bütün olarak incelenmelidir. Çünkü us kendi dışında olana aktif bir biçimde yönelmektedir. amaç onu bütün olarak anlamaktır. Amacın mekanizması ise yüklemidir. Her iki yazar da yukarıda görüldüğü gibi, Berntano'nun yükleme ve eylemini kuramlarında merkez almışlardır¹.

LEWIN'İN TOPOLOJİK PSİKOLOJİSİ

K. Lewin (1890-1947), kendi deyimi ile Topolojik psikolojisini, bugünkü kullanımıyla Alan kuramını, Galile tipi düşünce tarzına dayanarak geliştirmiştir. Galile tipi düşünce Aristo'nun objenin hareketi objenin tabiatında vardır görüşünden farklı bir görüştür. Galile, objenin hareketine neden olarak, objenin tabiatında var olan eğilimden farklı çevresel kuvvetlerin varlığı üzerinde durmuş, tüm hareketleri "Anlık dışsal koşullara" bağlamıştır. Galile'ye göre tabiatın deney aracılığı ile sorgulanması gerekir. Bu nedenle çevresel faktörleri değiştirip hızı azaltabilecek ya da çoğaltabilecek kontrolü geliştirmiştir. Galile soyut süreç ve sınıflamalardan kaçırılmış, somut veriler aramıştır.

Geçmişte kalan olayların bellekte daha iyi iz bırakması ya da bu olayların bellekte şekillendirilip daha rahat ifade edilebilmesi için matematik kavramların kullanılması gerekliliğini düşünen Galile, objelerin uzayda yerini, hareketin yönünü, harekete neden olan kuvvetin yönünü ve yeğinliğini vektörler ve matematik kavramlarla temsil etmiştir.

Lewin'i en çok Galile yönelimindeki nedensellik etkilemiştir. Aristo yönelimindeki hareketin nedeninin değişmezliği ile paralellik gösteren 19. Yüzyıl inanışına "dayanan davranışın nedeni içgüdüdür" yönelimi, Lewin tarafından benimsenmemiştir. Lewin bu noktadan hareket ederek ünlü davranış formülünü oluşturmuştur.

$$\text{Davranış} = f(\text{Birey, Anlık Psikolojik Çevre})$$

$$B = f(p, E)$$

Levin'in, psikolojik dinamiğe Galile'nin bakış açısını getirmesi, psikolojinin fizik biliminin bir dalı olacağı görüşüyle eleştirilmiş olsa da,

¹ Gürkaynak, M. Heider O.D.T.Ü. Gelişim Dergisi S. 1989.

Lewin'in yapmak istediği, sadece somut psikolojik durumları temsil edebilecek matematik soyut kavramlar kullanmaktır.

Lewin geliştirdiği yeni yöntemde, genel kavramlar ve davranış yasaları geliştirecek, geçmişteki sınıflayıcı yöntemlerin sınırlılığını yok edebilecek yeni bir desen oluşturdu. Yapıcı ya da genetik yöntem adı verilen bu yöntemde kişiler ve olaylar ilişkilerine göre sınıflandırılmıştır. Soyutlama kavramları yerine yapı elementleri kullanılmıştır. Yapı elementleri, bilim adamının yaşantısının objeleri değil fikirleridir. Bu yöntem dinamik yaklaşım özelliği taşımaktadır. Lewin'e göre, davranışı derinliğine anlamak için, davranışın altında yatan kuvvetlerle uğraşan bilimsel yapının formüle edilmesi gerekmektedir². Yöntemin diğer özelliklerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Yaklaşım her zaman psikolojik olmalı, yani davranış belli bir zamanda birey için varolan psikolojik alanda belirlenmelidir. Davranış bir bütün olarak, hem de oluşturduğu anda analiz edilmelidir. Yine de Lewin geçmişin dolaylı etkisini yadsımamış, ama yeterli biçimde açıklamamıştır.

Lewin için bilim adamının en büyük görevi; görüngüleri, görülebilir, kullanılabilir kavramlara çevirmektir³. Kavramlar gözlenenleri, belirlemeleri ve yöntemleri uygun bir biçimde açıklamalıdır. Bir psikolog da çalıştığı olayla ilişkili tablo oluşturabilmek için temel kavramlara ihtiyaç duyar. Psikolojide yapı elementleri "Yaşam alanı", "Kuvvet alanı", "Gerilim Sistemleri" gibi şeylerdir. Lewin belirli bir zamanda bireyin davranışlarına etki eden faktörlerin tümünü "Hayat alanı" olarak ifade etmiştir. Başka bir deyişle davranış, verilen zamandaki hayat alanının fonksiyonudur. Hayat alanı (Lsp) ile ifade edilir.

Bireyin davranışını etkileyen çevre, bireyin anında varlığını hissettiği çevredir. Psikolojik çevreye, bireyin bilinçli algıladıkları ve bireyin bilinç dışını etkileyen diğer çevresel etkiler dahil edilir. Fiziksel çevre ile psikolojik çevre arasındaki farklılık, bireyin kendi deyimini ile keşfettiğidir.

Lewin'e göre davranışın iki esas özelliği vardır.

- 1- Davranış belirli bir ortamda oluşur.
- 2- Davranış yönlendirilmiştir.

Lewin bireyin isteklerini ve niyetlerini, bireyin davranışlarındaki değişikliği bilinçli ya da bilinç dışı olarak yönlendiren psikolojik kuvvetler olarak kabul eder. Bu tıpkı fiziki objelerin hareketlerinin fizik kuvvetler tarafından kontrol edilmesine benzer.

Yön, uygulama noktası, yeğinliği, psikolojik kuvvetin kavramsal özellikleri olarak belirtir. Kuvvet, değişmeye neden olan şeydir. Kuvvetlerin

² Lewin, R. *Psychology of Personality* Mc Graw Hill Book Comp. Inc. N.Y. 1961.

³ Lewin, I.W. *Introduction to Motivation* D. Van Nostrand Comp, N.Y. 1964.

kombinasyonu “Kuvvet Bileşkesi” olarak adlandırılır. Kuvvet bileşkesi davranışı etkileyen etkili bir kuvvettir. $F_1 + F_2 =$ veya f^* .

Kuvvetin çeşitlerine örnek olarak sürükleyici, engelleyici, başkalarının gereksinimini karşılayan, kişisel olmayan kuvvetler verilebilir.

Kuvvetin belirleyicileri ise Valans (Va) ve psikolojik mesafedir (e). Valans, hayat alanındaki kuvvet alanına tekabül eder. Valanslar amaç bölgesinin çekiciliğine ve iticiliğine göre (-), (+) değer alabilirler. Bir amaca yaklaşan ya da uzaklaşan kuvvetin etkisi valans etkisinin ve de birey ve amaç arasındaki psikolojik mesafenin fonksiyonudur.

Lewin, kuvvetin dolaylı belirleyicisi olarak gerilim faktörünü gösterir. Gerilim, hayat alanındaki bir bölgenin diğer bölgelere göre alan durumudur ve bu bölgelerin sınırları içinde değişikliğe neden olan kuvvetlerle ilgilendir. Böylece gerilim kuvvetin kaynağıdır. Alan kuramında gerilimin azalması V-T kuramcılarında olduğu gibi sifira eşitlenmesi değildir. Bu kuramda gerilim azalması, gerilim olduğu bölümle çevredeki diğer bölgelerin geriliminin dengelenmesidir. O yüzden de “mutlak gerilim seviyesi” hiçbir zaman sifira indirgenemez.

Alan kavramında, birey üzerindeki zıt kuvvetlerin eşit ölçüde etkisine “Çalışma” adı verilmiştir. Yaklaşma-Yaklaşma, Yaklaşma-Uzaklaşma, Uzaklaşma-Uzaklaşma şeklinde sürükleyici kuvvetlerin (+) (-) valanslarına göre, üç çatışma tipi tanımlanır.

LEWIN ve SAĞDUYU PSİKOLOJİSİ

Heider (1896-1987) kişiler arası ilişkiler kuramında, sağduyu psikolojisi ile insanın bilişsel düzeyde dünyayı kavrayışının doğal sürecini incelemiştir. Eserlerinde “Obje Nedir?” sorusuna yanıt arar. Obje teriminin yerine “ünite” terimini kullanır. Araştırma yöntemi, sağduyu psikolojisi yaklaşımıdır. Veri kaynağı; şarkılar, resimler, atasözleri, öyküler, romanlar, kısacası kültürün tümüdür⁴. Amacı, nesneyi doğal ortamından alıp, yansımalarını bilişsel düzeyde görerek, sistematik yapısının çizilmesidir.

Heider sağduyu psikolojisinden yararlanırken, günlük dilin kavramlarını, onları keskinleştirmek ve birbirleriyle ilişkisini arttırmak için kullanmıştır. Örneğin ebilirlik (can), çabalama (trying), isteme (wanting) terimlerini günlük yaşantıdan biraz daha farklı şekilde spesifile olarak kullanmıştır. Sağduyu yaklaşımını izleyerek, kişiler arası ilişkileri; başkalarını algılama, bir algılayıcı olarak başkaları, eylem çözümlenmeleri, zevk yaşantıları, çevresel değişkenlerin rolü gibi yönlerini araştırmıştır.

⁴ Gürkaynak, M. Heider. O.D.T.Ü. Gelişim Dergisi 1989.

Heider, Brunswik gibi bireylerin algılama ilkelerinin, objelerin algılama ilkelerinden farklı olmadığını, ama aralarında farklar olduğunu belirtir. Bireyler algılanırken, fiziksel nesnelere atfedilmeyen bazı niteliklere sahiptirler. Yetenekler, duygular, niyetler, arzular gibi. Bazen diğer bireyler tarafından çıkarılabilecek ya da bize zarar verme eyleminde bulunabilirler. Bireyin davranışını anlamak için bireyin çevre algılarını kararlaştıran koşulları ve içindeki toplumu tanımak gereklidir.

Heider'in Terminolojisi farklı olsa da Lewin'in eşitlik formülündeki psikolojik çevreyi akla getirir.

Algısal durumların analizinde, uzak (distal) ve yakın (proximal) uyardan söz edilir. Uzak, uyaran algının başlangıç noktasıdır. Doğrudan etkilemez, ancak ışık ve ses dalgaları aracılığı ile duyu organlarınınörlerine ulaşır. Uzak uyaran ya da karşıdaki bireyin düşünce ve hisleriyle şekli, yakın uyaran örüntüsünü kararlaştırır. Bireyin uzak uyarana da bilgi sahibi olması, onlarla ilgili ipuçlarını alabilmesi için bilinçli olması gerekir. Yakın ve uzak uyarılar kuvvet olarak kabul edilebilir. Çünkuvvet değişikliği nedenidir. Uzak ve yakın uyarılar da değişmeye yol açar. Ama Lewin alan kuramında, etkinin bilinçli ya da bilinç dışı olabilmesinabul etkilenmesi için bilinçlilik gerektiğini ileri sürer.

Heider yerel ve total uyaran ayırımını da getirmiştir. Yerel uyaran, bir uyaran olarak algı örüntüsünün bir parçasına verilen addır. Total uyaran ise bir uyaranı içerir. Burada yine davranışı kararlaştıran çevre sözcüğünü, Heider'in kullandığı anlamda görmek mümkündür.

Lewin nasıl somut verilerin soyut kavramlar haline getirilip sistemleştirilmesini geliştirmek için valans, vektör, kuvvet yönü, kuvvetin yeğinliği gibi ziksel terimlerden yararlanmışsa, Heider de bilişsel-duygusal ilişkileri tanımlayan soyut sistem formüle etmiştir. Sağduyu psikolojisi, sokaktaki insanların karşılıklı ilişkileri algılayışını, kısaltmalar ve işaret sistemleri ile tanımlamıştır.

Örneğin;

p = Nesne, bilişi göz önünde tutulan birey.

o, q = Diğer bireyler

x, y, z = Objeler, kişisel olmayan şeyler, durumlar, bireylerin dışında ilişkisel kategoriler

pLx = P'nin x-e olumlu tutumu

pUx = X herhangi bir şekilde P'ye aittir.

Heider duygu (sentiment) ve ünite (unit) ilişkilerini ayırmıştır. Ünite, bir ünite iki objeyi birbirine bağlayan ünite ilişkisini temsil eder. Bu ilişkide ünite olma (Ayşe sahiptir eve-Ayşe owns house), sorumluluk (Ayşe tokatladı-Ayşe slapped ali), ilişki içinde olma (Baba U oğul) yer alır.

Duygusal ilişki, değer durumu (value premise) ile eşittir. Bir bireyi bir diğer bireye bağlayan ilişkiyi temsil eder. Semboller $L = \text{sevme}$, $DL = \text{sevmemedir}$. Örneğin $pLo = p$ o'yu seviyor demektir. Heider bu formülleri kişiler arası ilişkileri anlamak ve çözümlmek için kullanmıştır⁵.

p o'nun aynı zamanda bir alıcı olduğu ve o'nun algılarına etkisi olduğunun farkında olduğu, Heider tarafından vurgulanır. o'nun p'yi etkilemesi üç maddede özetlenir;

- 1) Eylemleri etkilenir,
- 2) Beklentileri etkilenir,
- 3) Yüklemeleri etkilenir. Örneğin p o'nun algılarını (+) etkilerse bu algıları üretmeye devam eder. Tüm bu etkileşimler davranışı meydana getiren kuvvetlerden farklı değildir.

Sağduyu psikolojisinde en önemli ilke, bireyin gerçeği, anlık değişebilir davranışı ve olayları görelilik olarak değişmez ve önemli koşullar göndererek anlamasıdır. Bu koşullara eğilimsel özellikler adı verilir. Bu özellikler dünyamızı aşağı yukarı sabit, kestirilebilir ve kontrol edilebilir yaparlar. Birey bir başkasının eylemini gözlediğinde bu eylemi eğilimsel özelliklere yükleyerek anlamaya çalışır. Genelde bir eylemin sonucu bireydeki ve çevredeki faktörlere bağlı görünür. Heider'in kendi deyişi ile:

“Bir eylemin sonucu etkili bireysel ve çevresel kuvvetlerin kombinasyonunun bir fonksiyonudur.”⁶

Burada etkili sözcüğü bireyden ve çevreden gelen kuvvetlerin toplamını ifade eder. Çevresel ve bireysel faktörlerin eylemin sonucunu etkilemesi, Lewin'in meşhur $B = f(P, E) - D = f(B, Ç)$ formülünü çağrıştırdığı gibi, kuvvetlerin toplamı ifadesi de “Kuvvet Bileşkesi”nden başka bir şey değildir. Yine çevresel faktörlerin (+), (-) değer alabilmesi, valansların (+), (-) değer yüklemelerini akla getirebilir. Lewin için davranışın belirleyicisi “Kişinin yapısı” faktörü, Heider'in bireysel kuvvet kavramı ile hemen hemen aynı anlamı yüklenmiştir. Birey herhangi bir şeyin üstesinden geldiğinde, bireyin gücü çevresel faktörleri yenmiş demektir.

Heider için niyet ve çaba gayret etmenin belirleyicisidir. İstek ortaya çıktı mı gayret oluşur. Ulaşılmış arzunun sonucu yüklenerek niyeti uyandırır, eylemi ise zevktir. İstek niyet değildir. İstek, güdü rolü yüklenerek niyeti uyandırır, eylemi harekete geçirir ya da eylem sonucu ortaya çıkar. İsteme-niyetlenme sırasında gerilim ortaya çıkar. Bireyin zevke ulaşmasını sağlar. Bu zevke ulaşmanın Hull'ın gerilim azalmasına mı, yoksa Lewin'in denge-

⁵ Jones, E. Gerrard, H. *Foundations of Social Psychology*. John Wiley Sons Inc. N.Y. 1967.

⁶ Shaw, E., Constanza, P. *Theories of Social Psychology* McGraw Hill Book Comp. N.Y. 1970

eyleme durumuna mı benzediği konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Aynı birey amaçlandığı objenin benzeri ile zevke ulaşabilir dendiğinde, "Ye-nin değeri-substihfulu value" Lewin'in çağrıştırır. Lewin için de ge-tim alınması bazen amaçlanan objenin yerine konulan obje ile sağlanabilir. Sağduyu psikolojisi birey ile arzulan nesneler arasında iki ilişki kurar. 1) Değer. 2) Mesafe. Bunlar Lewin'in Valans ve psikolojik mesafe ile betimle-niş kuvvet belirleyicilerinden başkaları değildir. Ancak biraz farklı adlandı-rılmıdır.

Heider için gerekler ve değerler kişisel değildir. Eğilimsel özelliğe sahiptir. bireyler arası geçerliliği vardır. Gerekler bireyin ödüllenişmesi ya da kaçınması gerekliliğini tayin eder. Değer de davranışın kararlaştırılmasını temsil eder. Her ikisi de kişisel değildir. Sosyal norm ya da kişisel olmayan kuvvetlerle eşdeğerdirler. Ya da eyleme neden olan çevresel kuvvetlerdir. Gerekler kuvvet alanını temsil eder. Değerler ise kesin koşullar altında bulunan potansiyel kuvveti temsil ederler.

Sağduyu psikolojisinde eyleme neden olan çevresel kuvvetler kadar, eyleme neden olan bireysel kuvvetler de vardır: Rica ve Emir P valansını (kuvvet alanını) o için değiştirir (odül ve ceza gibi). P ve o için ek valanslar bulunur. P o'dan x-i yapmasını isteyebilir. Rica ve emir büyük oranda güç duygularına ve duygulara dayanır. Sadece duygular değil gerekler, ebilirlik, değerler, güç ve rica edilen eylemin sonuçları da ricaları çerçeveleyen koşullardır.

Lewin'in psikolojik çatışma çözümlenmeleri Heider'in tutum deği-şimi çatışmasının başlangıcı kabul edilebilir. Örneğin Yaklaşma-Uzaklaşma çatışması (+), (-) değer yüklü, bir objeye duyulan istek ve kaçın-ma temsil eder. Bu çatışma davranışı dengesizlik, tutarsızlık veya çelişki durumuyla da tanımlanabilir. Uzaklaşma-Yaklaşma çatışmasında birey iki kuvvetin dengelendiği yerde çatışmayı bitirir. Çatışma kuramında Yaklaşma-Uzaklaşma davranışlarının yönü merkez alınmışken, Heider'in denge kura-mında tutumun bilişsel uyumu dikkate alınır⁷.

Bu yazıda psikolojide üçüncü kuşak kuramcıları olarak kabul edilen Lewin ve Heider'i ortak yönleri belirtmeye çalışılmıştır. Amaç sosyal psi-kolojide deneysel çalışmayı getiren bu iki yazarın birlikte düşünülmesi sonu-çlarına farklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

KAYNAKLAR

1. ATKINSON, J.W. (1964). **Introduction to Motivation**, D. Van-Nostrand Comp. Inc. N.J.
2. BROWN, R (1965) **Social Psychology**, Collier-Macmillan Ltd. N.Y.
3. CONSTANZA, R.P.ve SHAW, E.M. (1970) **Teories of Social Psychology**, McGraw Hill Book Comp N.Y.
4. GÜRKAYNAK, M. (1989). **Heider**. O.D.T.V. Gelişim Dergisi basımda.
5. JONES, E. ve GERARD, H.B. (1967) **Foundations of Social Psychology**, John Wiley&Sons Inc. N.Y.
6. SATGNER, R. (1961) **Psychology of Personality**, McGraw Hill Book Comp. Inc. N.Y.